

KUNCZ ALADÁR-EMLÉKEK

„Halálra döbrentő s emlékeztető, igaz fájdalommal értesülök a nemes Kuncz Elek elhunytáról. Zilahon nekem retteggett, de első pillanattól kezdve szeretett főigazgatóm volt... Még közelebb csatolt hozzá, hogy két derék fiát mondhatom barátomnak, jóknak, igazaknak.“

(Ady Endre Kuncz Ödönhöz írt leveléből. 1915. XII. 14.)

Az irodalomtörténet csak egyik Kuncz-fíú nevét vigyázza, egyre nagyobb szeretettel, azok közül a „derék“ Kunczok közül, akik Ady barátságát kiérdemelték: a Kuncz Aladár nevét. Ki a másik? 1963-ban találkoztam vele, és — mert Kuncz Aladár életműve után kutattam — sokáig leveleztünk egymással. Néhány éve azonban hiába várom emlékeivel tele sorait. Élete súlya a földbe vitte.

Jancsó Elemér irányította figyelmemet a még akkor elég ritkán emlegetett Kuncz Aladár írásművészetére, ösztönözt és kísért szemmel-lelékkel anyaggyűjtéseimben. Egy-egy új név, egy-egy új adat, laccím — hiszen „kollaborált“ tanítványaival — mindig akadt táskájában. Közlésre biztatott, beajánlott szerkesztőknek. Én egyre késtem. S hogy ne legyen jövátéhetetlenül késő: tudós professzorom utolsó „Kuncz-adait“ magának az irodalomtörténetnek nyújtotta át az *Utunk* hasábjain. Hogy nyugodtabban távozhasson.

1963 őszén közel három hetet töltöttem Budapesten dr. Kuncz Ödön, a rendkívül friss szellemű és fizikumú (79. évét töltötte akkor) „Dédi bácsi“ Kanizsai utcai lakásán. Első napokban szinte alkalmam sem volt előhozakodni utam már bejelentett céljával, annyira ellepett a két jó öreg (Kuncz Ödön és felesége, Vaja néni) kérdésekkel. Kolozsvár, a mi állapotunk, életmódunk és terveink — minden érdekelte őket. Kuncz Aladár még életben lévő erdélyi barátairól, neves szerkesztőtársairól kellett beszélnem: Kós Károlyról, írásainak reneszánszáról órákon át faggattak, a sztánai „irodalmi vár“ levegője vett körül; Kemény János nevére ismételten rákérdeztek. S amikor Kuncz Aladárrol, a család Dadijáról volt szó: rég őrzött emlékekkel telt meg a szoba. Mindig sajnálni fogom, hogy nem vehettem magnóra ezeket a csillogóan tiszta, szellemes és igen pontos visszaemlékezéseket... Néhány levél másolatát, pár fényképmásolatot és Kuncz Ödönnek Kuncz Aladárrol szóló feljegyzéseit őrzöm ma is.

Kuncz Ödön, Kuncz Aladár. Dédi — Dadi. Egyik névből a másikba nézek, hogy a testvérből az íróba lássak. A lehetetlent próbálom. Élet visszavetülhet életsorsokban, de az életmű — soha.

Íme, hogyan eleveníti fel a gyermekkor emlékeit Kuncz Ödön:

Atyánkat 1890-ben Nagyváradra nevezték ki tankerületi főigazgatónak. Nagyváradon [...] az öt Kuncz-fió* az ott töltött két év alatt [...] először a katolikus misztériumnak hódolt. A raktárban talált nagy faladákból oltárt és tornyot készítettünk. Harangot úgy szereztünk, hogy Doli — az ezermester — kilyukasztotta a legszebben szóló vaslábast, ami így zsákmányunk lett. A minisztráns gyerekek (Dédi és Dadi) vörös szoknyájának az anyaga a paplanokról került le. Sohasem felejttem el Edesanyánknak azt a rémült meglepetését, amikor ágyazáskor megpillantotta a pusztá vattatömeget a piros huzattól megfosztott paplanokon... (Részlet Kuncz Ödön: *Feljegyzések Dadiról* című, 1943-ban írt visszaemlékezéseiből. Másolatának egy-egy példánya Sütő-Nagy László, özv. Jancsó Eleménné és e sorok írójának a tulajdonában van.)

A *Feljegyzések* következő sorai a gyermek Kuncz Aladár lelkivilágára vetnek néhány sugarat:

A naponként tartott szabályos gyakorlatokon Dadi krónikus lustaságot tanúsított. Doli ezért két órai kurtavasra ítélte, amelyet Dédi hajtott végre szorosra kötve spárgával Dadi kezeit és bezárva őt a torony alsó ládájába. Dadi — akkor ötéves lehetett — szomorúan potyogtatta könnyeit, de némán túrta a büntetést. Edesanyám vágta le kékre dagadt kezeiről a spárgát.

1892-ben marad a népes család anya nélkül. Az édesapa, Ady „rettegett“ tankerületi főigazgatója, katolikus hitbuzgalommal és szigorral neveli, tartja össze a családot. „Ott maradtunk özvegy édesatyánk gondjaira bízva — folytatja visszaemlékezéseit Kuncz Ödön — tízen. Elek bátyánk, aki 18 éves lehetett, három nővérünk, a kis Margit és mi öten. Edesanyánk temetésekor Dadi lázas beteg volt, és csak az ablakból búcsúzhatott tőle.“

Még ebben az évben Kuncz Eleket áthelyezik Kolozsvárra. Dadi — Ödönnel és Adolfal együtt — a piarista gimnáziumba jár. Itt ismeri meg a másodikos Laczkó Gézá, a későbbi híres regényíró, a nemrég ide helyezett Laczkó Aranka színésznő törvénytelen fiát. A Görög-templom utcai lakás tőszomszédságában lakik Emil Isac is. Kolozsvár adja jövedő nagy barátjait, Kolozsvár indítja el, formálja és ad tápot Kuncz Aladár szellemi fejlődéséhez. Irodalomkörü dolgozatok, egy olaszországi út (mert Kemény Zsigmondról írott dolgozatával megnyeri a Majláth püspök által kitűzött díjat) kísérik diákkorát. Szorgalmas munka és pajkos játékosság a jellemzői már ekkor is.

Az érettségi után, 1903 őszén kerül a budapesti Eötvös-kollégiumba. A francia mintára szervezett kollégium a századeleji Magyarország szellemi elitjét gyűjti össze. Légköre sokkal liberálisabb, mint az ország bármely más főiskolájáé. Tanárainak legtöbbje szembefordult az akadémizmussal, a konzervativizmussal, néha a hivatalos politikával is.

Megismerkedik Adyval, bekerül az éledő magyar irodalom sodrába. Kolozsvárra ritkán jön le, itthon azonban még csak a külső változásokat veszik észre rajta.

Dadi valami Pestről hozott egészen egyéni, fővárosi és „irodalmi“ eleganciával ejtett bámulatba bennünket. Kisfaludy-frizurát viselt, bő nadrágot, szeszélyes nyakkendőt és puha kalapot. Allandó jelensége volt a főtéri és

* Adolf (Doli), Ödön (Dédi), Aladár (Dadi), Andor (Nyuszi) és Lajos (Laci).

sétatéri korzónak... Dadi társaságbeli lény volt. Szeretett színházba, hangversenyekre, vacsorákra [...] táncmulatságokba, kávéházba járni. Mégis felírta a Görögtemplom utcai kert filagóriájának falára:

„Ha egyedül vagyok, szeretnék *néha* társaságba menni.
Ha társaságban vagyok, *mindig* szeretnék egyedül lenni.“

1907-ben Ödön is felkerül Pestre mint bírósági joggyakornok. Aladár ekkor már gimnáziumi helyettes tanár, a *Nyugat* munkatársa.

En szeptemberig — folytatja feljegyzéseit Kuncz Ödön — egyedül laktam egy Arany János utcai kis udvari szobában. Dadi ragaszkodott Budához, és így szeptemberben átköltöztünk a Zsigmond utca egy nagyobb utcai szobájába, ahova Dadi büszkén hozta el szobaberendezését: egy íróasztalt és egy könyvespolcot. Az a csodálatos anyagi egyensúly, amelyet 160 kor. havi jövedelmem szilárd bázisán kiépítettem, a Dadival való együttélés első pillanatától kezdve felborult. Mindamellett, hogy Dadi jövedelmei* olykor elérték a havi 300 k-t is, aranyláncom, majd később aranyóráim is a zálogházba kerültek. Ennek köszönhettem azt, hogy rövidlátó voltomra döbbsentem. Orám nem lévén, reggel az ablakon keresztül fixiroztam a szemben levő toronyórát, és bizony nehezen vettem ki a mutatók állását. A Zsigmond utcai 3 hónapos együttlakás megismertette velem a bohémélet minden izgalmát.

[...] A hónap utolsó napjaiban görcsösen ragaszkodtam utolsó 10 koronásomhoz. Dadi 6 órákor sétára indult és kért tőlem pénzt vacsorára, mit 8 órára majd elhoz. En rossz előérzettel nyújtottam át neki az utolsó tartalékot, lelkére kötve, hogy maximum két koronát költsön el, mert másnap jön a mosonó. Ő teljesen megnyugtatót és elment. Az idő múlt, de a vacsora nem jött... Fél tizenegy órákor végre beállított Dadi, gomblyukában egy vörös szegfűvel, amelyet átnyújtott nekem:

— Itt a vacsora és a tíz korona.

Aztán elmesélte, hogy gyanútlan sétált a Váci utcán, amikor csak egyszer eléje toppan a gyermeknapra gyűjtő Riedl Frigyesné:

— Vegyen tőlem egy szál virágot...

— Mit csinálhattam mást? Csak a te tízkoronásod volt nálam. Odaadtam ciranói mozdulattal, és gomblyukamba tűztem a szegfűt.

Vajon a bohém életének apró, jelentéktelen epizódjai ezek? Vajon a dzsentrí Kuncz Aladár áll így előttünk? Avagy valódi emberségének a velejárói e mozzanatok? A művészlélek apró kiélései? Bárhogyan is álljon a dolog, az tény, hogy csupa-lélek, játékos természete, optimista életszemlélete az embertelenségben is megőrizte Kuncz Aladárt *embernek* — nem a bohémre vall. Életének nem meghatározó jegyei ezek még akkor sem, ha egykönyvű írónak ismerik is. Kuncz Aladár, amint életműve bizonyítja, nem tetszelgő művészlélek, indulásakor sem. Ő az apai demokratikus szellemi hagyatékkal érkezett Budapestre, ahol az Eötvös-kollégium átította franciáimádattal, demokratikus humanizmussal, a francia kritikai realista irodalom iránti szeretettel; Kuncz Aladár — ha egyelőre még nem is teljes odaadással — ott van Ady irodalmi forradalmában. Sokat ígérő irodalomtörténész, Laczkóval együtt a nyugatosok első vonalába tartozik.

Megtudtam egyszer azt is — olvassuk Ödön feljegyzéseiben —, hogy Dadi hol dolgozik. Valami ügyben tárgyalni kellett vele, és randevút adott a Palermo kávéházban. Itt találkoztam először a Nyugat-társasággal, amelyből Laczkó Gézát ismertem. Dadi a nagy asztal mögött papucsban ült. Ott tartotta papucsát, egy csomó könyvét és papirosát. Ez volt tehát műhelye, ezért láttam én őt olyan ritkán otthon olvasni és dolgozni...

* Vö. Levelek a Fekete kolostorból. Közli Jancsó Elemér. Utunk, XXVI. (1971). 41. (2. és 3. sz. levél).

Eötvös-kollégiumi barátok között 1905-ben. Ülnek (balról jobbra): Szolár Ferenc, Kuncz Aladár; állnak: Szeremley Császár Loránd, Szabó Miklós

Most is látom a kedves Dédi bácsit. Íróasztalát átadta nekem, maga pedig könyvesszekrénye elé telepedve mutogatta a *Fekete kolostor* angol, francia, olasz nyelvű kiadásait. Majd saját könyveire hívta fel, csak úgy mellékesen, a figyelmemet, mintha azt akarta volna mondani: én is Kuncz vagyok...

És beszélt, és beszélt.

— Tudja, István öcsém — hol így, hol fiatal barátomnak szólított —, ebben az angol fordításban a drámai részek a legsikerültebbek.

Oly otthonosan lapozgatott a *Black Monastery*-ben, olyan eredeti angol hanglejtéssel olvasott fel részeket, mintha nem a budapesti, hanem az oxfordi egyetem jogi karának lett volna gyémántgyűrűs abszolvense.

— Amikor 1934-ben részt vettünk egy londoni kongresszuson — fordult felém —, Balogh Elemér meghívott egy lunch-re... a miniszter is olvas, ne gondolja... Evés-ivás közben újságolta: „amikor megjelent Aladár regénye, úgy közrevettek ezek a literary gentlemanek, mint vacskort a darazsak —, el sem tudod képzelni, mit jelent nekünk ez a könyv, egyetlen magyar probléma, amivel az angol lordokat le tudom foglalni...”

Öröm bújkált szemében.

— Tudja, ki az angol fordítója?... Ralph Murray. De előzőleg már jelentkezett fordításra egy kolozsvári sebész lánya, aki az angol nagykövetségen dolgozott... Majd Ferenczi, a festő fia. Végül Kemény János édesanyjának a jóvoltából kapcsolatba kerültünk a román nagykövetségen lévő Ralph-fal, aki látva a kedvező magyar és angol kritikát, nekilátott a munkának. De legalább ezekből a fordításokból — mutatott a könyvekre — nem hiányzik egyetlen sor sem...

Amikor dolga akadt, barátai jöttek, vagy fiával beszélgetett, előszedte nyolckötetes kéziratos memoárját, vagy kitergette féltve őrzött leveleit. Én elmerültem az ismeretlen világba.

1909 novemberében hazakerültem Berlinből, és akkor ismét együtt laktam Dadival. 1910 augusztusáig. Amíg meg nem nősültem. Ebben az időben Dadi, a rendes tanár már kiegyensúlyozottabb életet élt. Komoly irodalmi munkásságot fejtett ki, sokat olvasott, és nagy passzióval tanította gimnazistáit, főleg a magyar irodalomra. Sohasem szeretett sikereivel dicsekedni, egy elismerés azonban boldoggá tette, amit elmondott nekem is. Riedl Frigyes végighallgatta egyik előadását, és azt mondotta:

— Tudja, mit sajnálók? Azt, hogy nem lehettem a maga tanítványa.

[...] 1912-ben két hónapig [...] beköltöztem hozzá a Szappanos-penzióba, ahová megnősülésem után áttette a székhelyét. A penzióban egy szobában laktam szalmaözeveg társammal, Laczkó Gézával, és ebéd, vacsora és közös kirándulások alkalmával tapasztaltam azt az osztatlan szeretetet, amellyel a penzió lakói elárasztották Dadit: a maître de plaisir. Itt ismerkedtem meg Ady Endrével, aki akkor szanatóriumban volt, és akinek tiszteletére Dadi pezsgős és zenés vacsorát rendezett a nagy ebédlőben. A zenét felváltva Szőnyi Géza, Kazacsai Tibor és csekélységem szolgáltattuk. Adynak különösen tetszett az egyik Grieg-zonáta, amelyet Szőnyi Gézával játszottam el, és Kazacsai Tibor zenei vicce, amely abból állt, hogy ez a talentumos muzsikus egy magyar dalt végigjátszott Bach, Haydn, Mozart, Beethoven, Wagner, Schubert, Schumann stb. stílusában... Reggel 6 óra felé elkerültünk egy Teréz körüli kávéház szeparéjába, ahol Szőnyi Géza pianinójátéka mellett fogyasztottuk el a korhelylevest. Szőnyi eljátszotta Ady kívánságára a „medvetáncot“. A tánc bizarr ritmusa Adyt is megmozgatta, tagbaesett, szélesvállú természetével a szoba közepére ugrott, és egyedül lépkedett ki a medvetáncot. Majd visszatért asztalunkhoz, ahol csak Laczkó és én képviseltük a józanságot, és legnagyobb meglepetésemre felköszöntött bennünket, a két józan és spisz-szalmaözeveget. Nagyon hangsúlyozta beszédje végén az Istent, mire én a beszéd után — nem ismervén még az Illés szekeren-t — tréfásan megjegyeztem, miért beszél az istentagadó annyit az Istenről? Erre a megjegyzésre Ady Endre elkomorodott, láthatóan kijózanodott, s most már hozzákezdett egy nagy, mélyesges beszédhez, amelynél megragadóbbat, szebbet sohasem hallottam... A beszéd gondolatmenete az volt, hogy az én istenhitem nem más, mint megőrzése annak az Isten-képnek, amelyet Édesanyám vésett gyermeklelkembe. Kritika, meghasonlás nélküli elfogadása az útravalónak, amelyet a szülői gondos kéz tarisznyámba rakott. Az ő istenhite azonban más. Ő konokul és gőgösen eldobta magától a gyermekkori Istent, megtagadta őt. S aztán szörnyű szenvedések, nélkülözések árán ismét rá talált. Az ő hite az igazi hit. Mert Istent csak étellel, szenvedéssel lehet megérteni, megtalálni, megőrizni. Ady és Dadi nagyon is érezték és értették egymás lelkiségét, irodalmi kultúráját. Dadi őszinte, odaadó és kritika nélküli rajongója volt Ady zsenijének...

Amikor a lakáscímet megadta, Jancsó Elemér — akit, felesége révén, rokonai szálak fűztek a Kuncz családhoz — figyelmeztetett: idős, nyolcvan körüli emberek, hitük-nézetük megkövesedett, ildomosabb a vitát kerülni velük... Így is tettem. Azonban tapasztalnom kellett, hogy Kuncz Ödönnél ottlétem első napjaiban szerzett „presztízsem“ a folytonos „helybenhagyó“ módszer következtében kezdett fakulni. Egyéniségemet hiányolta — ki nem mondottan is. Az akkor épülő Erzsébet-hídról lévén szó, ezekkel a szavakkal vágott meg magatartásom miatt:

— Ez a híd, fiatal barátom, a hidak revíziójából született meg. Az újra- meg újra-felmérésekből, számbavételekből és okos ítéletekből. Jó lesz, mert erős, mélyre vert hídfői vannak... lehet azt mondani: álláspontjai. Ezt megmondtam Aladárnak is, ha kellett; nagyon jól tudta

Gaal Gábor is, Kós Károly is. Határozott állaspontra, nem pedig majmolásra van szükség.

A bíró beszélt belőle, az ítélőbíró. Sokat forgattam fejemben szavait, s attól kezdve igazi-magam állt ki beszélgetni. „Megvédtem“ előtte ismert hazai írókat, költőket, akiktől — úgyszólván — a lehetetlent követelte; kifejtettem véleményemet a sematizmusról (persze, akkor nem ezt a kifejezést használtuk...) és hazai — szűkebben: erdélyi — irodalmunk hullámszásairól.

Sikerült „visszahódítanom“ Kuncz Ödönt. Egyetlenegy irányban azonban meg sem próbáltam a „támadást“: a vallásosság, amely hatalom volt családjukban, törvény volt öneki is.

Tulajdonképpen erre figyelmeztetett a professzor úr.

Kuncz Ödön *Eletem* című kézírásos memoárjának egyik lapján a következők állanak gondosan feljegyezve:

A világháború az öt Kuncz-fíú közül legtávolabb Dadit sodorta. Ő szenvedte végig közülünk leginkább a háborút. Mert az ellenség kezében volt. Olyan ellenségében, akit fajtája után a legrajongóbban tisztelt és szeretett. 1912 őszétől 1913 végéig Párizsban élt...

Itt meg kell szakítanom az emlékirat olvasását, mert Dédi bácsi Kuncz Aladár néhány levelét teszi elém. Az egyikben ez áll:

„Különben én elégedék [...], okulok, sűrűsödöm, sőt dolgozom is... Két tanulmány készül, a többihez anyagot gyűjtök.“

A másikban Ödönt és családját hívja Párizsba:

Párizsi kijöveleteket mindenképpen csináljátok meg. Akár gyermekekkel is. Van itt két kollégám, az egyiknek itt van a 3 éves gyermeke, sőt a 70 éves anyja is. De hiszen a gyermekeknek kitűnő helyük lesz Kolozsváron. Az élet itt olcsó, s ha megjő a tavasz, mesésen szép lesz... Tanulmányozni itt mindig van mit. A háború talán már elmúlt fejünk felett. Szóval félre a habozással, nyisd be Balogh miniszter úr ajtaját, s borotválj meg ökműgét egy ösztöndíj erejéig.

Tele a béke emberének gyermekes optimizmusával, a Párizs-imádó Kuncz Aladár nem az ellentétek francia fővárosát, nem a világválság szélén álló francia társadalmat látja. A hazai föld felé sem Ady Párizstágította szemével néz. Kuncz Aladár nem is látott el addig, ameddig Ady. Ő megakadt az általánosan demokratikus, humanisztikus szemléletnél. Párizs Kuncz Aladár itthonról vitt fáját csak kilomboztatta-kivirágoztatta, de megtermékenyíteni már nem tudta; mire erre került volna a sor, közbevágott a nagy világégés — nem „múlt el fejünk felett“. A világháború eszméltre térítette; az öt év internálás az egekből a földre hozta Kuncz Aladárt.

Én itt csak azt említem meg — írja Kuncz Ödön az *Eletemben* —, hogy Dadi sorsa fölött állandóan Édesatyám aggódó szeretete örködött. Ő kutatta fel a szálakat, amelyek Dadival összeköttetést létesítettek. Még a francia köztársaság elnökének, Poincarének is levelet írt, elpanaszolva, hogy Dadi nem kapja meg a küldött pénzt... Édesatyám halála után, 1915 végétől kezdve nekem írja Dadi lapjait és hosszabb leveleit...

Mint fogoly havonta hat levelet küldhetett, ezek közül négy le-
velezőlap. Magyarul ritkán írhatott.

— Ezeket a francia nyelven írt lapokat is Dadi küldte — jön pár
kopott-zöld színű, katonapostóra emlékeztető levelezőlappal Dédi bácsi.
Igen, az írás nagyon ismerős . . . , olyan, mint a *Fekete kolostor* kéziratán.
A betűk előredűlnek, mint a fogolykatonák vagy fogolycivilék . . . ,
imitt-amott a tinta elsúlyosodik rajtuk, s a pecsétnyomó durván
atüti őket.

Apja halálhírére írja 1916. január 11-én:

„Je ne saurais jamais oublier que je n'ai pu baiser la dernière fois sa main,
dont la bonté et bénédiction j'ai senti même ici si loin de lui et dans les
circonstances si malheureuses.“ (Sose felejttem el, hogy nem csókolhattam
meg utoljára a kezét, amelynek a jóságát és áldását még itt is éreztem, oly
távol tőle és oly szerencsétlen körülmények között.)

— Édesatyám ellenezte Dadi párizsi útját . . . ezt, amelyiket any-
nyira megfizetett szegény. Kolozsvárra hívta volt le a vakációt eltölteni.
Dadi azonban tanulmányaira hivatkozott, a Bibliothèque Nationale-ban
akart újra kutatni egy hosszabb pihenő után.

Rendre elhalkulnak a szavak, csak a gesztusok maradnak meg, te-
hetetlenül. A megkezdett gondolatot Vaja néni próbálja továbbvinni:

— Pedig pénze se volt. Apósom magyarázta, hogy a pesti kölcsönző
bankok uzsorakamat ellenében kínálták fel az összeget Dadinak. Mi
1914 májusától Kolozsváron laktunk, nem is találkoztunk csak 1920-
ban . . .

— Osváttól, a szerkesztőtől vett fel, állítólag, néhány korona elő-
leget — mondja Dédi bácsi. — A megígért írás aztán néhány évet
késik, István öcsém is tudja bizonyára — fordul hozzám — a cipőtal-
pak közé szegzett novella históriáját.

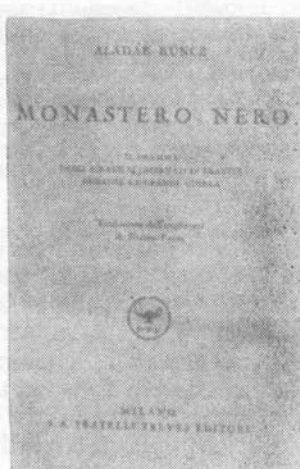
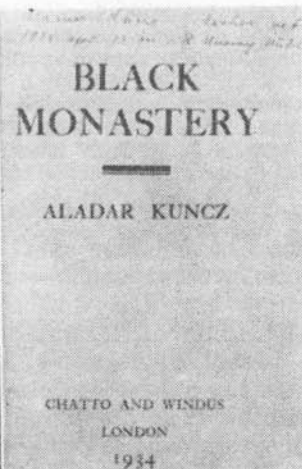
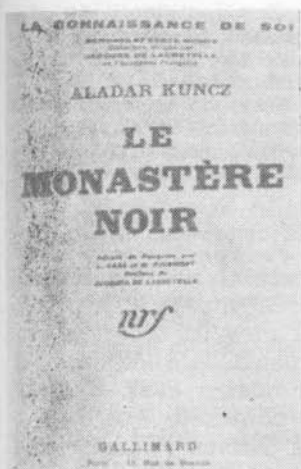
Újabb levelezőlapokat vesz elő. Elém teszi. Rajtuk a címzés: Dr.
Ödön Kuncz, Prof. d'Université. Majális u. 18. Kolozsvár.

Utolsó fogsági levelét is Ödönhöz írta, 1918. október 10-én, ma-
gyarul. Ez a kézzel írott 51 sor Kuncz Aladárnak talán a legszebb le-
vele. Álljon hát itt a levél teljes szövege:

Ile d'Yeu, 1918. okt. 10.

Édes jó Dédim, ez a harmadik magyarul írt levél, mit hozzád írok, meg-
kaptad-e az első kettőt. Vilinek* is írtam egyet s egy francia kártyát. Neked
rendesen írok havonként hol franciául, hol németül. E napokban mennek
tőlünk német fogolytársaink haza. Mi itt maradunk, s valószínűleg ugyan-
ebben a dépóban, melynek már több mint két éve lakói vagyunk. Az itt-
levők egyikétől-másikától talán kapsz hírt rólam, légy jó válaszolni nekik.
Mi itt be kell hogy rendezkedjünk egy új tételre. Amint már többször írtam,
a két csomagot nagy köszönettel megkaptam tőled. Ezen túl is, néha-néha,
légy jó egy fuszéklit s egy alsónadrágot, de mindig csak egy darabot, be-
csomagoltatni, s egy kevés dohányt, s ide címezni. Nem is maga a dolog,
de a tény, hogy kapok valamit, igen jó hatással van rám. Míg a nagy dolg-
ok egészen messze vannak tőlünk, és csak nagyon fáradt képzelettel köze-
líthetünk feléjük, egészen kicsiny, nektek jelentéktelennek látszó semmisé-
gek hetekre szólólag megnyugtатnak, megindítanak. Így vagyok a könyvek-
kel is. Egy-egy Jókai-regény, vagy más régi kedves dolgokra emlékeztető

* Kuncz Vilma (Máthé Szabó Károlyné), az író nővére.

A Fekete kolostor idegen nyelvű kiadásai

magyar könyv leköti és elszórakoztat. Ne haragudj, hogy ily kicsinységekkel untatlak, de hiszen ezek teszik ki számomra magánéletem desszertjét. Nagyobb tervem és foglalkozási körömről a múlt télen egyelőre lemondtam. Szeretném valaha megvalósítani őket, ami azonban az Isten kezében van letéve. Ott húzózkodom meg szép csendesen magam is, s belényugszom, amivé formál, ahová irányít.

Utolsó július végi leveled óta nem kaptam hírt tőletek. Jól vagytok-e mindnyájan? Laci levizsgázott és nős-e már? Szeretnék néha egy sort Olgától* is kapni, amiben csupa nagybetűs szónak szabadna csak lenni. És mindig csak jó hírt írhattatok mindnyájan, adja a jó Isten.

Csókollak Vajával, a kis fiúkkal együtt téged s mindnyájatokat, szerető Dadid.**

— Hazatérte után pesti barátjainál, majd Győrben, Ágnes nővéremnél lakik. A munkáshatalomtól elfogad egy siófoki beutalást, egészségi állapotán akart javítani, de ezt rövidesen otthagyja...

— Mit tud, professzor úr, Kuncz Aladár és a Tanácsköztársaság, a proletárforradalom viszonyáról?

— Semmit. Azt hiszem, egyáltalán nem volt kapcsolata a proletárhatalommal. Efemer jelenségnek vélte...; őt egy jókora virginiaszivar jobban érdekelte, mint a felforgatás...

Nem firtattam tovább a kérdést, a keresés, a gyűjtés elején voltam még, nem tudtam volna „megvédeni“ az Író. Éreztem, itt újra professzorom tanácsát kell követnem. Dolgozatom egy példányát azonban elküldöttem Kuncz Ödönnek — benne már külön fejezetet találhatott erről a problémáról.

Pas de parole, des actes.

A *Feljegyzések Dadiról* lapjait forgatván, a következőket olvasom:

1920 januárjában látom őt újból. Felhozta hozzánk Zádory szobrász barátját is, aki együtt élte át vele a fogságot. A Szappanos-penzió ismét magához

* Jeszenszky Olga, Kuncz Lajos (Laci) menyasszonya ekkor.

** A levél eredetije a Kuncz család tulajdonában van.

öleli... Aztán eljegyez egy kislányt, bemutatják Csokonai Vitéz Mihály haláláról írt darabját, Móricz Zsigmond élettől duzzadó parasztdarabjával együtt. Nekem a Csokonai sápadt szentimentalizmusa Móricz kemény realizmusa mellett nem tetszett. Eljegyzése után összehoz bennünket leendő családjával. A menyasszony sápadt, degenerált kisleány, az anyós elhízott hisztérika, aki éjjel-nappal alszik, és ha felébred, álmait írja le naplójában. Az após az egyetlen normális [...] igen hamar megért, hogy a házasságnak nincs komoly alapja. Szegény Dadi ezt a tárgyalást rám bízta. — Aztán lement Kolozsvárra...

Miért választotta Kuncz Aladár Kolozsvárt?

„Kolozsvár Dadi szeretett városa volt“ — intézte el röviden Kuncz Ödön. Igen. Gyermekkorának emlékeit őrzi minden utcája. Igaz, sok minden változott is. Az új helyzetben teremődnek meg itt a feltételek, hogy Kolozsvár irodalmi vidékből irodalmi központtá fejlődjön. És Kuncz Aladár felismerte ezeket a lehetőségeket a húszas évek Kolozsvárjában. A szubjektív hatások csak aláhúzhatták döntését.

A *Nyugat* irodalmi programjával érkezik meg Kuncz Aladár, szemében a nemzetiségek közötti egyetértés fényével — tudatában a haladó magyar polgárság ama következtetésével, hogy változó történelmi körülmények között is emelni kell nemzetiségi kultúránk szintjét: európai rangot teremteni irodalmunknak — éppen a román—magyar—német érdekek összefogása révén. S tette mindezt olyan írók társaságában, mint amilyen Kós Károly, Áprily Lajos, Krenner Miklós (*Spectator*), Szentimrei Jenő.

Hogy e gondolatot az idők folyamán irodalomtörténészeink a vadhajtások oldaláról közelítették meg, egyoldalúan: az már nem a Kuncz Aladár hibája.

Nővérénél, Vilmánál lakik. Innen írja leveleit bátyjának, Ödönnek, igaz, egyre ritkábban, mert munkája leköti. Az irodalomszervezés és a közönség visszaadja Kuncz Aladárt az életnek, pedig szervezetét az internálás már régen kikezdte.

— Dadi még fogoly volt, amikor én állást kaptam Pesten — mondotta egyik alkalommal Kuncz Ödön —, de én is vonakodva hagytam ott gyermekkorom városát, ahová Dadi mindég vágyott. Azt mondta, onnan sose köszön el... Kolozsvárról aztán mintha ritkábban jönnének levelei. De ez már nem volt baj, örültünk, hogy él, hogy megszabadult — ő, a család lelke. Mintha róla és mindarról, amit ő csinált, megfeledtünk volna ebben az időben: meglegedtünk az életjellel is. Életének ezt a szakaszát nem ismerem.

Ekkori levelei — úgy látszik — túl keveset mondanak róla. Néhányat közülük azért kijegyzeteltem. Íme:

Minden úgy alakul, hogy még egy félévet itt kell töltenem. Ezt azonban csak *neked* szabad tudnod, mert másfelé majd magam írok, ha a dolog egészen megérett. Ha lehet, Vilinél maradok. Amíg itt vagyok, igyekszem könnyebb-ségükre lenni... [Dátum nélkül]

Szervez, szerkeszt, saját magára kevés időt fordít. Egyik íróbarátja találóan mondotta: ez az időszak Kuncz Aladártól követelte a legtöbbet — a műalkotás örömeiről való lemondást...

Méltóságos Dr. Kuncz Ödön egyetemi tanár úrnak. Budapest. Üllői út 36. Édes, jó Dédim, a mai napon feltettem címedre az E.H. szeptemberi számát [...] levelemhez mellékelek egy előfizetési gyűjtőívet is, ha majd a Royalban vagy másutt jóllakott és bortól parfómözött barátok között ülsz, tartsd az orruk elé, s fogd meg őket előfizetőknak [...]. Persze gondolj arra is rögtön, hogy azután hogy lehet rajtuk a pénz bevasalni, mert tudom, hogy a nagylelkűség még könnyen el tudunk menni, de az erszényt annál nehezebben nyitjuk meg. (1930. szeptember 25. Helikon-papír)

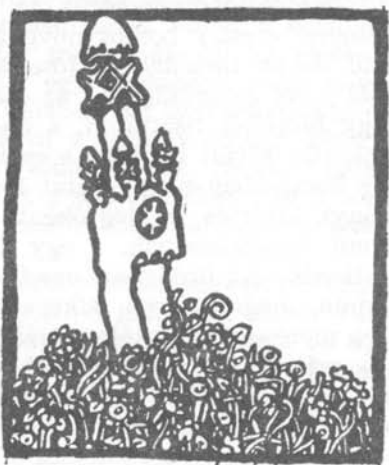
Édes, Jó Dédim, abban a feltevésben, hogy Párizsból megjöttetek már, pesti címedre írom levelemet. Mindenekelőtt köszönöm kártyátokat. Míg Ti tényleg Franciaországban jártatok, képzeletemben én is ott időztem és időzök, bár igazán sötétebb körülmények között. Most írom ugyanis fogsági regényemet, amely, ha Isten segít, február végére meglesz. 500 nyomt. oldalas könyv. Nehéz, nagy munka. Nincs kizárva, hogy sikerül s akkor az nekem mindenképpen jó lesz. Márciusban aztán kicsit pihenni mennék. De ezek egyelőre szép tervek! Meglátjuk, mi lesz belőlük... (1931. február 1.)

Akkor találkozott újra a két testvér, amikor a halálos beteg Kuncz Aladárt hozzátartozói felvitték a budapesti Herzog-klinikára. Amikor a *Fekete kolostor* már megindult a siker útján...

A testvér, Kuncz Ödön alakja most is előttem van. Vonásaiban, eszjárásában mintha sikerült volna megsejtenem az ÍRÓT. A harmincas évek végén Kuncz Ödön bejárta azokat a helyeket, ahol annak idején Kuncz Aladár végigszenvedte a *Fekete kolostor* tortúráit. Ez alkalommal készített felvételeiből fényképkiallítást rendezett Párizsban, éppen a regény francia fordításának megjelenésekor. Szerepe volt az angol fordításban is, küzdött egy német nyelvű kiadásért, s ottlétemkor sajnálatát fejezte volt ki a román fordítás elmaradása miatt. (C. Codarcea szándékozott már a két világháború között lefordítani a *Fekete kolostort*, erre utalt Kuncz Ödön.) Azóta, köztudomású, a román olvasó is anyanyelvén olvashatja Kuncz Aladár könyvét.

Egy életen át hordozta tehát Kuncz Ödön nemcsak a testvér iránti kegyeletet, hanem az ügy iránti buzgalmat is: a *Fekete kolostor* sorsának egyik legéberebb követője volt.

Az idő múlása és a testvéri kötelék talán kissé megszépítve, glóriával fonta-aranyozta be mindezeket az ő szemében.

Kós Károly:
Kalotaszegi kapjafa